

Egedy Gergely

Lloyd George és az Osztrák-Magyar Monarchia

Abstract

The author focuses his attention in this study on the role Lloyd George played in shaping the relation between Britain and the Austro-Hungarian Monarchy in 1917-1918. The article highlights the repeated attempts of the British Prime Minister to conclude a separate peace with the Dual Monarchy after Emperor Karl initiated a peace offensive in early 1917. The author relies primarily on the War Memoirs of Lloyd George and analyses the Sixtus-mission from a British point of view. The study also covers the secret Smuts-Mensdorff talks in December 1917.

Keywords: War Memoirs, Sixtus mission, secret negotiations, separate peace, Smuts-Mensdorff talks, the fate of the Monarchy.

Milyen álláspontot foglalt el Lloyd George az Osztrák-Magyar Monarchiával kapcsolatban az I. világháborúban? A tanulmány e kérdés vizsgálatára vállalkozik, a célja tehát jóval szerényebb, mint ha Nagy-Britannia és a Monarchia viszonyának a komplex elemzésére törekedne. Bár 1916 decemberétől Lloyd George már kormányfő volt, álláspontja semmiképp sem azonosítható a brit külpolitika egészének az irányvonalával.¹ A kérdés azonban ennek a figyelembe vételével is számot tarthat az érdeklődésre, hiszen egy olyan államférfiről van szó, aki pozíciójánál és tekintélyénél fogva egyaránt fontos szerepet játszott a brit politika alakításában.

A tanulmány az egykori kormányfő meglehetősen terjedelmes, kétezer oldalas meghaladó, a hazai szakirodalomban eddig nem vizsgált visszaemlékezéseinek feldolgozása alapján törekszik a vállalt feladat megoldására. Lloyd George a háborúban vezető szerepet játszó politikusok többségénél később, csak a harmincas évek első felében döntött úgy, hogy megírja memoárját. Az első kiadás hat kötete 1933 és 1936 között jelent meg, az alábbiakban az olvasói észrevételekre is reflektáló, két kötetbe szerkesztett kiadást használtam, amely 1936-1938-ban jött ki.² Szem előtt tartva Pritz Pál figyelemztetését, hogy a történész sosem felejtheti: az emlékirat nem csak fontos, hanem egyúttal veszélyes forrás is ...³ Miniszterelnökként Lloyd George

¹ A britek háborús céljaihoz ld: Victor H. ROTHWELL: *British War Aims and Peace Diplomacy, 1914-1918*. Clarendon Press, Oxford, 1971.

² David Lloyd GEORGE: *War Memoirs I-II*. Odhams Press, London, 1936- 1938.

³ PRITZ Pál: *Bevezető*. IN: HORVÁTH Jenő, PRITZ Pál (szerk.): *Emlékirat és történelem (A VII. Hungarológiai Kongresszus anyaga)*. Magyar Történelmi Társulat - Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Budapest, 2012. 9.; 11.

igen nagy jelentőséget tulajdonított a Monarchiával folytatott titkos tárgyalásoknak, s emlékiratában is elsősorban ezekre fordítja figyelmét.

Nagy-Britannia és Ausztria: visszatekintés

Emlékezetes, hogy Nagy-Britannia Ausztriára évszázadokon át az európai erőegyensúly nélkülözhetetlen elemeként tekintett, s ezért a két hatalom kapcsolatai, ha nem is túl szorosak, de szívélyesek voltak. Bár a 19. század utolsó negyedére a kiéleződő balkáni helyzet bizonyos fokig megterhelte London és Bécs viszonyát, a bécsi brit nagykövet még 1893-ban is arról beszélt, hogy a Monarchia Nagy-Britannia „természetes szövetségese”.⁴ Bosznia-Hercegovina 1908-as annexióját igen rossz néven vették ugyan Londonban, de a jó kapcsolatot még ez sem rontotta el.⁵ E külpolitikai hagyomány szilárdságát jól jellemzi, hogy a Monarchia külügyminisztere, Leopold von Berchtold e szavakkal búcsúztatta a britek utolsó bécsi nagykövetét: „Abszurd dolog, hogy két olyan jó barát, mint Anglia és Ausztria, hadiállapotba kerüljön egymással”.⁶

Vállalva a leegyszerűsítéssel járó kockázatot azt mondhatjuk, hogy a háború kitörése után a brit külpolitikai gondolkodásban a Monarchiával kapcsolatban fokozatosan két megközelítés kristályosodott ki. Az egyik álláspontot Robert W. Seton-Watson oxfordi professzornak és Henry W. Steednek, a *The Times* bécsi tudósítójának a köre képviselte. Az ő orientációjukat tükrözte az a jelentés, amelyet 1916 augusztusában William Tyrrell és Robert Paget készített a területi kérdések majdani rendezéséről, a Monarchia feldarabolását javasolva.⁷ Seton-Watson és Steed alapította meg 1916 októberében - emigráns cseh politikusok bevonásával - a *New Europe* című folyóiratot, amely köré egy igen befolyásos csoport szerveződött a dunai birodalom megsemmisítésének a szándékával.⁸ A roppant sikeres propagandát kifejtő *New Europe* köre kulcspozíciókat tudott szerezni a Foreign Office-ban, amely így egyre inkább azok szócsövénévé vált, akik a Monarchiában a szláv népek börtönét és egy elavult történelmi képződményt láttak.

Amint azonban Jeszenszky Géza joggal hangsúlyozza, „létezett a háborús

⁴ Alan J. P. TAYLOR: *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*. Clarendon Press, Oxford, 1954. 342.

⁵ A világháborút megelőző évtizedhez ld: Alfred PRIBRAM: *Austria-Hungary and Great Britain, 1908-1914*. Oxford University Press, London, 1951.

⁶ Idézi: Wilfried FEST: *Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and British Policy, 1914-1918*. George Prior, London, 1978. 11.

⁷ A Tyrrell-Paget memorandumhoz ld. ARDAY Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918-1919*. General Press, Budapest, 2009. 29.

⁸ A *New Europe*-kör tevékenysége jól feldolgozott a hazai szakirodalomban, ezért e helyütt részletekbe nem bocsátkoznék. : Ld.: JESZENSZKY Géza: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1849-1918*. Magyar Szemle Könyvek, 2. kiadás, Budapest, 1994. 219-293., valamint: JESZENSZKY Géza: *A történelmi Magyarország egyik sirásója, H. W. Steed*. IN: *Emlékirat és történelem* (2012): 18-34.

Angliában egy intellektuálisan rendkívül erős és Steednél jóval előrelátóbb irányzat, amely számolt a nacionalista kisállamokkal kapcsolatban várható nemzetközi és belső problémákkal, és ezért a Monarchia felosztása helyett azt egy demokratikus föderációvá akarta átalakítani”.⁹ E felfogás híveinek a pozíciója jelentősen megerősödött azt követően, hogy az 1916 novemberében elhunyt Ferenc József utódja, Károly egy határozott béke-programot hirdetett meg, amely azt az ígéretet is magában foglalta, hogy a Monarchia akár Németországgal szakítva is kilép a háborúból. Joggal utal arra W. Fest alapos monográfiájában, hogy a brit politikai körökben ekkortól kezdve „heves küzdelem zajlott a közvélemény szimpátiájának a megnyeréséért” az Osztrák-Magyar Monarchia megsemmisítésének és megtartásának a hívei között.¹⁰ 1916 decemberében, amikor Lloyd George-ot kormányfővé nevezte ki V. György, Nagy-Britannia még semmilyen módon sem kötelezte el magát e kérdésben.

Lloyd George azok közé sorolható, akik célszerűnek látták a Monarchia megőrzését.¹¹ Igaz, Calder közlése szerint 1916 nyarán egy beszélgetésben még ő is azt mondta, hogy egyetért a Habsburg-birodalom szétszedésével – ennek azonban aligha érdemes túlzott jelentőséget tulajdonítani, hiszen mielőtt kormányfő lett, még nem volt kiérlelt álláspontja a dunai birodalommal kapcsolatban.¹² Az ismeretei minimálisak voltak: az említett beszélgetésből az is kiderül, hogy például semmit sem tudott arról, hogy kik a szlovákok vagy a rutének. Kifejezetten „pragmatikus” politikusként azonban többnyire igen jól érzékelt a politikai realitásokat és lehetőségeket.¹³ A békepárti, porosz-ellenes Károly trónra lépése az ő olvasatában is felvillantotta azt a perspektívát, hogy a Monarchia eltávolodik Berlinton, és esetleg különbékét lehet vele kötni.¹⁴ Figyelembe véve Oroszország hanyatlásának rövid és hosszú távú következményeit is arra az álláspontra helyezkedett, hogy brit szempontból felettébb kívánatos lenne a dunai birodalom leválasztása Németországról. A különbéke ügye pedig nyilvánvalóan összefüggött a Monarchia sorsáról alkotott felfogással. Lloyd George abból indult ki, hogy a – megreformált és föderalizált - Monarchia fenntartása jól összeegyeztethető a brit érdekekkel, mert regionális ellensúlya lehet a német világhatalmi ambícióknak. Ne felejtsük el, hogy a brit külpolitika legfontosabb, mindent felülíró szempontja az volt, hogy miként értékelendő a Mo-

⁹ JESZENSZKY (2012): 33.

¹⁰ FEST (1978): 88.

¹¹ Harry HANAK: *Great Britain and Austria-Hungary During the First World War. (A Study in the Formation of Public Opinion)*. Oxford University Press, London, 1962. 274.

¹² Kenneth CALDER: *Britain and the Origins of the New Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 1976. 101.

¹³ Életrajzához és egyéniségéhez ld: Kenneth O. MORGAN: *Lloyd George*. Allen and Unwin, London, 1971.

¹⁴ A nemzetközi háttérhez ld: ORMOS Mária – MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris, Budapest, 237-240.

narchia: Németország hosszú távú szövetségeseként és erőforrástartalékként vagy, épp ellenkezőleg, potenciális ellensúlyaként. E kérdésben Lloyd George hajlott arra, hogy az utóbbi megközelítést fogadja el.

Álláspontját osztotta a Háborús Kabinet néhány kulcsfigurája, köztük Lord Alfred Milner, valamint a miniszterelnök szűk belső köréhez tartozó Jan Smuts, Sir Maurice Hankey, és Leopold S. Amery, hogy csak néhány jelentősebb személyt emeljünk ki. A különbékét Sir William Robertson, a brit vezérkar főnöke is támogatta; ő már 1916 augusztusában kiállt – stratégiai szempontokra hivatkozva – a Monarchia megőrzése mellett.¹⁵ A Külügyminisztérium vezető tisztségviselőinek a zöme viszont igen elutasítóan viszonyult a Monarchiával való megegyezés gondolatához: számukra a birodalom teljes felszámolása volt a kívánatos megoldás.

A tárgyalások első fordulója: Sixtus, Ribot és Lloyd George

A memoár Ausztria-Magyarországgal foglalkozó részeinek a középpontjában azok a titkos tárgyalások állnak, amelyek az antant és a Monarchia közötti különbékére irányultak, s amelyek a túlélés esélyét jelenthették volna az utóbbi számára. Ezek első szakaszát, amely Sixtus herceg tevékenységéhez kapcsolódott, már viszonylag alaposan feldolgozta a történetírás; e tanulmány arra törekszik, hogy felvázolja Lloyd George „olvasatát”.¹⁶ Ennek az elkészítéséhez a *War Memoirs* mellett egy másik fontos forrásra is támaszkodtam, magának Sixtus hercegnek Georges de Manteyer által kötetbe szerkesztett feljegyzéseire, amelyeket angolra fordítva 1921-ben Londonban is kiadtak „*Austria' Peace Offer, 1916-1917*” címmel. Ezek beszámolnak a hercegnek a brit kormányfővel folytatott megbeszéléseiről is.¹⁷

Munkájában Lloyd George utal az Osztrák-Magyar Monarchia súlyos belső nehézségeire, több ízben is a „*ramshackle*”, vagyis a „*rozoga*” jelzőt használva a dunai birodalommal kapcsolatban – mélyebb elemzésre azonban nem vállalkozik. Kiemeli viszont, hogy a Ferenc József örökébe lépő „*liberális és pacifista*” Károly felismerte: Németország oldalán a vesztébe rohan birodalma.¹⁸ Fontosnak nevezi az ifjú császár hitvesének, a Bourbon-

¹⁵ Robertson 1916. augusztus 31-én készített memorandumát a *War Memoirs* I. kötete teljes egészében közli; a releváns rész: LLOYD GEORGE: *War Memoirs*, I. 499.

¹⁶ A francia „*dimenziót*” alaposan bemutatja Fejtő Ferenc magyarul is elérhető kitűnő munkája. FEJTŐ Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria-Magyarország szétrombolása*. Minerva-Atlantisz, Budapest, 1990. 172-210.

¹⁷ George de MANTEYER (ed.): *Austria's Peace Offer 1916-1917, (Authorised translation from the French)*. Constable and Company, London, 1921. A titkos tárgyalásokban fontos szerepet játszó Ottokar Czernin külügyminiszter 1919 nyarán megjelentetett emlékirata (*Im Weltkrieg*) – sajnálatos módon – a tárgyalásokról érdemben semmit sem közöl. A különbékével kapcsolatos elvi fejtegetései viszont így is segítenek a brit törekvések bécsi percepciójának jobb megértésében. Ottokar CZERNIN: *Im Weltkrieg, (Zweite Auflage)*. Ullstein, Berlin und Wien, 1919.

¹⁸ LLOYD GEORGE: *War Memoirs*, Vol II, 1176.

családból származó Zitának a szerepét, „aki egyáltalán nem szerette Poroszországot, és nem táplált ellenséges indulatokat Franciaországgal szemben”. Nem csoda tehát, fogalmazódik meg a következtetés, hogy Károly és „intelligens felesége” vágyakozni kezdett egy olyan „győzelem és vereség nélküli mielőbbi béke” után, amely esélyt kínált a birodalom megőrzésére.¹⁹ Ez motiválta az ifjú uralkodót arra, hogy 1917 elején titkos tárgyalásokat kezdeményezzen az antanttal a béke esélyeinek és feltételeinek a kipuhatolása céljából. Ez annál is inkább indokolttá vált, mert 1917. január 10-én az antant egy olyan választ adott Wilson elnök békejavaslatára, amely a hadicélok között említette „az olaszok, a szlávok, románok és csehszlovákok felszabadítását”. Ez még akkor is igen fenyegető volt, ha a „liberation” fogalma körvonalazatlan maradt, amint arra Romsics Ignác rámutatott.²⁰

Lloyd George először 1917 januárjában, az oslói brit követ, Sir M. Findley révén értesült az új bécsi vezetés béketapogatózásáról.²¹ Válaszul a Foreign Office Sir Francis Hopwood személyében különmegbízottat küldött február elején Oslóba (akkori nevén Christiania-ba), valamint Koppenhágába és Stockholmba, neki azonban nem sikerült találkoznia egyetlen osztrák diplomatával sem. Lloyd George ezt azért is sajnálatosnak tartotta, mert tudomása volt arról, hogy időközben Skandináviába érkezett a Monarchia utolsó londoni nagykövete is, aki elkötelezett híve volt a London és Bécs közötti barátság megőrzésének. Albert Mensdorff gróf, idézi fel az emlékirat, - „vonzó személyiségének és Nagy-Britannia iránti rokonszenvének” köszönhetően – a háború előtt roppant népszerű volt a londoni politikai körökben.²² Hopwoodot március 6-án fogadta a norvég király, aki elmondta neki, hogy járt nála Mensdorff, „aki szomorú és nyugtalan” ember benyomását keltette.

Lloyd George az emlékiratban feltételezi, hogy a skandináviai közvetítők bevonására irányuló próbálkozásokat Károly azért állította le, mert január végén úgy döntött, inkább Zita öccsének, Sixtus hercegnek a felajánlkozását veszi igénybe, maximális titoktartás mellett.²³ Hogy Lloyd George fontosnak és kívánatosnak tartotta az Osztrák-Magyar Monarchiával való

¹⁹ Uo. 1176.

²⁰ ROMSICS Ignác: *A brit külpolitika és a „magyar kérdés”, 1914-1946.* Századok, 1996/2. 278.

²¹ LLOYD GEORGE (II): 1177. A skandináviai lépések diplomáciai részleteiről ld: Zbynek A. B. ZEMAN: *A Diplomatic History of the First World War.* Weidenfeld and Nicolson, London, 1971. 128-131.

²² LLOYD GEORGE (II): 1177. Albert Mensdorff (1861-1945) családi kapcsolatban állt Viktória királynő férjével, s VII. Edward közbenjárására nevezték ki, viszonylag fiatalon, londoni nagykövetté. Edward halála után (1909) V. Györggyel is jó kapcsolatot ápol. E háttér szinte minden londoni szalont megnyitott a tehetséges diplomata előtt. Ezt azért érdemes kiemelni, mert, mint látni fogjuk, a britek a későbbiekben is bíztak benne.

²³ LLOYD GEORGE(II): 1177. Sixtus herceg visszaemlékezéséből tudjuk, hogy ő – akít egyébként Bourbon származása miatt a francia hadsereg nem vett be soraiba, s ezért a belga királyi hadseregben szolgált – már 1916-ban jelezte a francia kormánynak, hogy közvetítői szerepet vállalna Párizs és Bécs között. MANTEYER (1921): 12-31.

megegyezést, azt már Hopwood kudarcához fűzött megjegyzései („*egyetlen esélyt sem szalaszthatunk el*”) is egyértelművé tették, s ugyanez a szándék motiválta őt a Sixtus-akcióhoz való viszonyulásában is. Ez utóbbinak az első lépéseiről a következőket olvashatjuk az emlékiratban – s az állítások pontosságát Sixtus emlékirata is megerősíti.

Megbízottja révén február 13-án Károly felhatalmazta sógorát annak az ígéretnek a közvetítésére, hogy a Monarchia nem csak Belgium függetlenségének a helyreállítását támogatja, hanem azt is, hogy Franciaország kapja vissza Elzászt és Lotaringiát.²⁴ Ez igen vonzó volt brit szempontból is, a bécsi kezdeményezést kommentálva azonban Lloyd George joggal emelte ki, hogy a kulcstényezőre, az Ausztriával kibékíthetetlenül szemben álló és vele szemben mértéktelen területi követeléseket támaztó Olaszországra még csak utalás sem történt. „*Ez az attitűd az elkövetkező tárgyalások során mindvégig megmaradt*” – állapítja meg.²⁵

A továbbiakban a memoár beszámol arról, hogy mivel a fenti üzenetet csak szóban közölték Sixtussal, a Bourbon-herceg írott dokumentumot is kért. Erre február 21-én megkapta a titkos akcióba csak némi késéssel bevont Ottokar Czerninnek, a Monarchia külügyminiszterének a jegyzékét, amelyről nem alaptalanul vélte Lloyd George, hogy az jóval kedvezőtlenebb volt az eredeti császári üzenetnél. Ez ugyanis már első pontjában leszögezte az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország szövetségének a felbonthatatlanságát.²⁶ Nehéz lenne vitatni a memoár megállapítását: a külügyminiszter jegyzéke aligha lett volna alkalmas arra, hogy kedvet csináljon az antantnak a különbékére. Károly azonban csatolt hozzá egy saját kezűleg írott kiegészítést is, amely viszont már más hangot ütött meg. Ebben a császár egyrészt ismét kijelenti, hogy támogatja Franciaországot Elzász és Lotaringia visszaszerzésében, másrészt pedig leszögezi, hogy semmilyen területi expanzióra nem törekszik.²⁷ Bár a „*különbékét*” Károly *expressis verbis* nem említette meg, az ő hozzáállása markánsan eltért külügyminiszterétől: a megegyezési békére mindketten törekedtek, a különbéke lehetőségeiről azonban másként gondolkodtak. E körülménynek Lloyd George csak fokozatosan ébredt a tudatára.

A két dokumentumot március 5-én terjesztette Sixtus Raymond Poincaré francia államfő elé, aki több konkrétumot kért a bécsi udvartól. E célból március 22. és 24. között a herceg felkereste laxenburgi kastélyában Károlyt, aki kijelentette, hogy ha nem tudja a németeket rávenni a békekötésre, akkor ő nem fogja feláldozni a Monarchiát a porosz ambíciók oltárán.²⁸ Állás-

²⁴ LLOYD GEORGE(II): 1179; MANTEYER (1921): 37.

²⁵ LLOYD GEORGE (II): 1179.

²⁶ Czernin szempontjaihoz ld. CZERNIN (1919): 223 - 224.

²⁷ LLOYD GEORGE(II): 1180.; MANTEYER (1921): 53.

²⁸ MANTEYER (1921): 74.

pontját az uralkodó március 24-én egy hosszabb levélben foglalta össze, melyet a memoár, jelentőségére tekintettel, teljes egészében közöl.²⁹ Bár Lloyd George alapvetően szimpatizált a fiatal császár törekvéseivel, azért megjegyezte csípősen, hogy míg Károly „nagyvonalúan” támogatta a franciák igényét Elzászra és Lotaringiára, az olaszok által kért területek kapcsán semmilyen engedékenységet sem mutatott.³⁰

A következő körben Lloyd George már személyesen is bekapcsolódott a bécsi közeledésről folytatott tárgyalásokba. Április 11-én az új francia miniszterelnök, Alexandre Ribot áthajózott Folkestone-ba, hogy megmutassa neki a levelet.³¹ A brit kormányfő egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tárgyalásokat mielőbb el kell kezdeni a császárral, de ebbe az olaszokat is be kell vonni; nélkülözhetetlennek tartotta Sidney Sonnino külügyminiszter véleményének a kikérését.³² Bár Ribot sokkal kevésbé hajlott a Monarchiával való megegyezésre, mint elődje, Briand, elhatározták, hogy ez ügyben francia-brit-olasz csúcstalálkozót tartanak.

Sixtus azonban élesen ellenezte, hogy az olaszokat érdemben tájékoztassák Károly kezdeményezéséről, mert attól tartott, hogy a Monarchiával kötendő különbékében ellenérdekelt Róma az ügy kiszivárogtatásával próbálná meg zátonyra futtatni a kísérletet.³³ A *War Memoirs*-ból kitűnik: Lloyd George tudatában volt annak, hogy az osztrák közvélemény olyannyira olaszellenes, hogy Károly nem könnyen tehet komolyabb engedményeket Rómának.³⁴ A memoár ugyanakkor nem hagy kétségeket a felől, hogy a brit miniszterelnök maximálisan a tárgyalások mellett volt, mert bízott a különbéke lehetőségében. (Visszaemlékezésében Czernin is elismeri, hogy Anglia hajlott a Monarchiával való különbékére.)³⁵

Április 18-án Lloyd George személyesen is találkozott Sixtussal: megpróbált engedélyt kérni tőle arra, hogy az olasz küldöttség előtt feltárhassa a kártyáit. A herceget azonban nem sikerült erre rávennie.³⁶ Erről a találkozásról, amely a párizsi Hotel Crillon-ban az esti órákban zajlott le, Sixtus is beszámol,

²⁹ LLOYD GEORGE (II): 1182-1184; kis mértékben eltérő fordításban: MANTEYER (1921): 83-84. (Ez a nevezetes „Sixtus-levél”)

³⁰ LLOYD GEORGE (II): 1182. Tegyük hozzá, hogy az olasz követeléseket viszont, melyek Trentinót, Triesztet és Dalmácia jó részét egyaránt magukban foglalták, erősen eltúloztának tartotta.

³¹ MANTEYER (1921): 95-96. Lloyd George maximális titoktartást ígért: saját kormányának a tagjait sem tájékoztatta Sixtus missziójáról, csak a királyt.

³² LLOYD GEORGE (II): 1185..

³³ MANTEYER (1921): 96-98.

³⁴ LLOYD GEORGE (II): 1185.

³⁵ CZERNIN (1919): 226. Saját elutasító álláspontjának az indoklásaként arra utal, hogy a britek ragaszkodtak a titkos szerződésekből fakadó feltételekhez. Nem számolt tehát – vagy nem kívánt számolni – azzal, amit viszont Lloyd George érzékeltetett, nevezetesen, hogy egy sikeres különbéke esetén London esetleg kész lett volna „átgondolni” a szerződésekből foglalt ígéreteket.

³⁶ LLOYD GEORGE (II): 1186.

még hozzá a *War Memoirs*-nál részletesebben. Ebből számunkra különösen releváns, hogy a brit vezető ezúttal is kijelentette: „Régi keletű baráti érzések fűznek minket Ausztriához. Ma is örömmel kezet fognánk vele, ha szakítana Németországgal [...]”.³⁷ Lloyd George azt is megkérdezte, vajon a Monarchia nem játszik-e kettős játékot, Károly és Vilmos császár április 3-án lezajlott homburgi találkozására célozva, de a herceg ezt a leghatározottabban cáfolta.³⁸

Ezen előzmények után került sor a francia-brit-olasz csúcskonferenciára április 19-én a Francia-Alpokban, St. Jean de Maurienne-ben. Az előzetes megállapodásnak megfelelően a nélkül hozták szóba a Monarchiával való különbéke gondolatát, hogy konkrétan utaltak volna a császári levélre, csak bizonyos „híresztelésekre” hivatkoztak. (Melyeket, Lloyd George javaslatára, Mensdorffal hoztak összefüggésbe.) Visszaemlékezésében a brit államférfi hangsúlyozza, hogy mindenáron meg akarta győzni az olaszokat arról, mennyire előnyös lenne az antantnak Ausztria-Magyarország kikapcsolása. Azt az érvet is bevetette, hogy ha a Monarchia Oroszországgal kötne különbékét, aminek az esélyére több információ is utalt, akkor az roppant előnytelen lenne Róma szempontjából, mert fő ellenségének minden hadosztálya vele szemben sorakozna fel.³⁹ Az olasz küldöttséget azonban ez sem hatotta meg – és még a Törökországban ígért területi kárpótlás sem lágyította meg ellenállását.

Az eredménytelen tanácskozás után Lloyd George újra találkozott Sixtussal április 20-án Párizsban. Tájékoztatta őt az olaszok hajthatatlanságáról, a herceg pedig azzal válaszolt, hogy a Monarchia így aligha fogja megtenni az olaszok által várt engedményeket.⁴⁰ A brit kormányfő viszont figyelmeztette őt arra, hogy Amerika bekapcsolódásával az antant gyakorlatilag bármeddig képes lesz a háborús erőfeszítések folytatására – s azt tanácsolta, hogy Károly ezt a körülményt is vegye figyelembe. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy nem azt kérte, Bécs teljesítse Róma minden követelését, csak azt, hogy „valamit” áldozzon fel.⁴¹

A rejtélyes olasz ajánlat – és diplomáciai következményei

E ponton a tárgyalások gyakorlatilag megfeneklettek, de a brit kormányfő nem kívánt lemondani a különbékéről.⁴² Nem értett egyet francia kollégájával, aki a megítélése szerint húzni akarta az időt még azt követően is, hogy a különbéke ügyében egy újabb fordulatra került sor. Károly küldötte, Erdődy gróf május 4-én azt közölte ugyanis Sixtussal a svájci Neuchatelben, hogy az olasz vezérkar a király tudtával, ám a vérmes Sonnino mellő-

³⁷ MANTEYER (1921): 114.

³⁸ Uo. 115.

³⁹ LLOYD GEORGE (II): 1187.

⁴⁰ LLOYD GEORGE (II): 1189-1190.

⁴¹ MANTEYER (1921): 121. („She must sacrifice something to Italy”.)

⁴² Ez volt Sixtus személyes benyomása is. MANTEYER (1921): 122.

zésével április első felében kecsegtető ajánlattal fordult Bécshez: a követelések jó részéről lemondva kizárólag Dél-Tirol olasz-lakta részét kérte. Azt, hogy ilyen megkeresésre olasz részről ténylegesen sor került-e, a történészek nem tudták egyértelműen sem cáfolni, sem pedig bizonyítani.⁴³ Annyi viszont határozottan állítható, hogy a *War Memoirs* szerzője annak idején hitelt adott Károly állításának – feltételezve hogy az olasz vezérkar tisztában volt a hadsereg demoralizált állapotával.⁴⁴ (Amit egyébként utólag az őszi súlyos caporettoi vereség igazolt is.) Lloyd George különösen figyelemre méltónak találta, hogy Károly késznek mutatkozott Trentino átengedésére a különbéke érdekében.⁴⁵

Az emlékiratot olvasva e sorok szerzője egyetért Brook-Shepherd véleményével: ekkortól lényegében Lloyd George vette át a Sixtus-ügy képviselőtét, „menedzselését”.⁴⁶ Május 14-én a brit kormányfő levéllel fordult Ribot-hoz, kifejtve, hogy a titkos olasz lépés és Bécs engedékenysége olyan jelentős tényezők, amelyeket súlyos hiba lenne figyelmen kívül hagyni. Az Erdődytól kapott információkat „nagy horderejűeknek” nevezi („of grave importance”), s a memoárban felidézett leveléből kiderül, hogy mielőbbi konferenciát javasolt a Monarchia ügyében.⁴⁷ Erre a francia miniszterelnök május 20-án küldött választ, melyben kitér a gyorsan összehívandó konferencia elől. Arról tájékoztatja Lloyd George-ot, hogy Sixtus herceg rövidesen fel fogja keresni őt Londonban, egy fontos, „saját kezűleg írott” dokumentummal. A Bécsnek tett olasz ajánlatról úgy nyilatkozik, hogy azt véleménye szerint a király nem hagyhatta jóvá.

Sixtus május 22-én valóban megérkezett Londonba, s már másnap felkereste Lloyd George-ot a Downing Street-en.⁴⁸ Károly május 9-én írott levelét hozta magával, amely megerősítette az Erdődy révén szóban közölt információt, miszerint az olaszok beérnék Dél-Tirol olasz részével. A levél kifejezetten békülékeny, szinte baráti hangnemet ütött meg Franciaországgal és Angliával szemben. Kevésbé biztató benyomást keltett viszont Czerninnek a levélhez csatolt jegyzéke: ezt a brit kormányfő úgy értelmezte, s valószínűleg nem alaptalanul, hogy a külügyminiszter *de facto* elzárkózik bármilyen olasz követelés kielégítésétől.⁴⁹ Ekkor már pontosan érzékelte, hogy a császár és Czernin álláspontja nem azonos.

Május 23-i találkozásukról Sixtus is beszámol a saját visszaemlékezésében. Eszerint Lloyd George megkérdezte, hogy Bécs nem érné-e be azzal, ha

⁴³ Vö. FEST (1978): 73.

⁴⁴ LLOYD GEORGE (II): 1189.

⁴⁵ LLOYD GEORGE (II): 1193.

⁴⁶ Gordon BROOK-SHEPHERD: *The Last Habsburg*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1968. 87.

⁴⁷ LLOYD GEORGE (II): 1196.

⁴⁸ LLOYD GEORGE (II): 1196; MANTEYER (1921): 165.

⁴⁹ LLOYD GEORGE (II): 1198.

– Trentino egészének az átengedéséért cserében – megkapná az olaszoktól Szomáliát és Eritreát, de a herceg egy ilyesfajta opciót – józanul – teljesen kizárt.⁵⁰ A kormányfő azt a véleményét is kifejtette, hogy nem érdemi döntéshozatalra képtelen diplomatáknak kellene tárgyalniuk egymással, hanem a csúcvezetőknek; egészen konkrétan Czerninnek, Ribot-nak és saját magának kellene mielőbb összeülnie.⁵¹

A *War Memoirs* szerint a franciák voltak a felelősek a különbéke megghiúsulásáért, abból indultak ugyanis ki, hogy „*Ausztria és Olaszország békekötése csak e két hatalomnak használna, nem pedig Franciaországnak*”.⁵² Feltételezték, hogy a békekötés után Olaszország kilép a háborúból, s ezzel előnyös helyzetbe kerül Franciaországgal szemben, mert mentesül a további erőfeszítésetől. Lloyd George olvasatában tehát végső soron az olaszokkal szembeni kicsinyes féltékenység magyarázta, hogy a franciák „*okosan, és a segítőszándék minden jelével a Sixtus-tárgyalásokat kudarcba manőverezték*.”⁵³ A brit kormányzat „*tehetetlen volt*” („*helpless*”) – fogalmazódik meg a következtetése.

A herceg egy ideig még az Angliához tartozó Wight-szigeten maradt, ekkorra már kevés reményt táplálva a Franciaországgal való együttműködés lehetőségét illetően. Június 5-én még egyszer, utoljára, felkereste Lloyd George-ot, aki érzékeltette vele, hogy az álláspontja továbbra sem változott meg: „*Az Ausztriával kötendő béke túlságosan fontos ahhoz, hogy hagyjuk elúszni*” – jelentette ki.⁵⁴ Az adott helyzetben azonban nem tehetett többet, mint hogy sajnálkozását fejezte ki Sixtusnak, aki visszatért az ezredéhez Belgiumba...

A közeledési kísérlet második felvonása: Smuts és Mensdorff

1917 őszére jelentősen módosultak a körülmények. Londonba több olyan információ is eljutott, melyek szerint az egyre jobban megviselt Monarchia szeretné mielőbb befejezni a számára értelmetlen küzdelmet. A helyzet azonban, amint erre a memoár is rámutat, az antant szempontjából is jóval nehezebbé vált a flandriai offenzíva kudarcával és Oroszország kiesésével.⁵⁵

Amikor tehát október végén Horace Rumbold, Nagy-Britannia berni képviselője jelezte, hogy Czernin kész lenne egy bizalmi emberét Svájcba küldeni a britekkel való tárgyalásra, a kormányfő nem kívánta e lehetőséget elmulasztani. Annál is inkább bizakodott, mert Bécs a közismerten angolbarát Mensdorff grófot bízta meg ezzel. Lloyd George méltó partnert kere-

⁵⁰ MANTEYER (1921): 168.

⁵¹ MANTEYER (1921): 169. Lloyd George elintézte, hogy V. György is fogadja Sixtust még aznap.

⁵² LLOYD GEORGE (II): 1200.

⁵³ LLOYD GEORGE (II): 1201. („*Cleverly and with every appearance of helping them along, the Sixte pourparlers were manoeuvred into futility.*”)

⁵⁴ LLOYD GEORGE (II): 1202.

⁵⁵ Ld. az oroszországi eseményeket értékelő fejezetet: LLOYD GEORGE (II): 1518-1558.

sett - és talált is a tehetséges dél-afrikai búr, Jan Smuts személyében, aki az ő legbelső köréhez tartozott, és aki a Háborús Kabinetnek is tagja volt. Smuts lényegében osztotta felettesének külpolitikai elképzeléseit; Calder fogalmazásában a Béccsel való megegyezés egyik „*leglelkesebb híve*” volt.⁵⁶ Memoárjában hangsúlyozza Lloyd George: arra utasította megbízottját, hogy kizárólag a különbékéről tárgyaljon, vagyis semmiképp se bocsátkozzon a Németországgal kötendő általános békefeltételek megvitatásába.⁵⁷

Smuts és Mensdorff tárgyalásainak a bemutatását a memoár úgy oldja meg, hogy beilleszti Smuts igen alapos személyes beszámolóját. Smuts nem csak tehetséges, hanem igen precíz ember is volt, ezért talán nem kockáztunk sokat, ha az alábbiakban az ő feljegyzéseire támaszkodva próbáljuk meg rekonstruálni a részleteket.

1917. december 18-án érkezett meg Genfbe, s ezen a napon háromszor is találkozott az osztrák diplomatával: először délelőtt, aztán egy hosszú délutáni beszélgetésük volt, végül pedig még este is tárgyaltak.⁵⁸ Smuts a legfontosabb feladatának azt tekintette, hogy egyértelművé tegye: amennyiben Ausztria-Magyarország leválik Németországról, számíthat a Brit Birodalom maximális támogatására. Ezzel összefüggésben azt is célul tűzte ki, hogy a Monarchiát rávegye a különbékére, e terve azonban már azt megelőzően meghiúsult, hogy szóba hozhatta volna. Mensdorff ugyanis rögtön az elején leszögezte, hogy kormánya mindent kész megtenni a béke érdekében - annak kivételével, hogy - „*Olaszország példáját követve*” - szembeforduljon szövetségesével.⁵⁹

Smutsot ez nem tántorította el attól, hogy kifejtse saját - és természetesen Lloyd George - véleményét. Érveit arra a helyzetelemzésre építette, hogy Oroszországot a bolsevik forradalom alapjaiban megrendítette, és emiatt Európa keleti felében hatalmi vákuum keletkezett, amelybe Németország fog benyomulni. Nem tudná-e betölteni az ellensúly szerepét egy belsőleg átalakított, a szláv népeit is politikailag emancipáló Habsburg-monarchia? A kérdés megfogalmazása magában foglalta az igenlő választ is, amely összekapcsolódott azon ígérettel, hogy London minden erejével támogatná az új szerepkört vállaló s a németektől elszakadó dunai birodalmat. A beszámolóból kirajzolódik Smuts és az őt megbízó Lloyd George távlatos gondolkodása: a kelet-európai erőviszonyok drasztikus módosulását nem csak a háború megnyerésének a perspektívájában szemlélték, hanem a békét követő helyzetre is figyelemmel voltak.⁶⁰ S ebben megkülönböztetett pozíciót kínáltak a Monarchiának. Jegyezzük meg, hogy a Smuts által felkarolt koncepció alapvonásaiban megegyezett Sir Eric Drummond 1917. december 10-

⁵⁶ CALDER (1976): 122.

⁵⁷ LLOYD GEORGE (II): 1478.

⁵⁸ LLOYD GEORGE (II): 1478. Sőt, a következő napon, december 19-én még egy - előre nem tervezett -találkozóra is sor került, szintén Mensdorff kérésére.

⁵⁹ LLOYD GEORGE (II): 1479.

⁶⁰ LLOYD GEORGE (II): 1479-1480..

én készített rendezési tervével, amely ugyancsak számolt a Monarchia fennmaradásával, azt javasolva, hogy a dualizmus rendszerét egy öt egységből álló államszövetség váltsa fel, amely Ausztria és Magyarország mellett Csehországból, Lengyelországból és egy - Szerbiát is magában foglaló - délszláv államból állt volna.⁶¹ A Habsburg-monarchia megújítását látta tehát a legcélszerűbb megoldásnak Smuts is, amikor a Brit Birodalom történelmi szerepéhez hasonlította a Monarchia lehetséges jövőjét. Egy ilyen államalakulatra, amely autonómiát biztosít nemzeteinek, kulcsfontosságú szerep és nagy siker vár Közép-Európában – hangsúlyozta.⁶²

Mensdorff biztosította őt, hogy a birodalom vezető körei elszánták magukat a lehető legmesszebb menő változtatásokra, ezekkel azonban meg kell várni a háború végét. Sőt, szerinte Németországban is változások érelődtek – s ennek kapcsán felvetette a London és Berlin közötti béketárgyalások szükségességét, felajánlva, hogy Bécs kész lenne közvetíteni.⁶³ E sorok szerzője szerint valójában épp ennek a jelzése volt Mensdorff legfontosabb célja – Zeman joggal tételezi fel, hogy „a különbékét Bécs csak a Sixtus-tárgyalások alatt gondolta komolyan, és akkor is csak a császár, nem pedig külügyminiszter”.⁶⁴ Német győzelemmel számolva a Monarchia vezetése 1917 végén már nem a különbékében gondolkodott – ezzel a háborús évek talán legígéretesebb pillanatát mulasztva el a birodalom megmentésére. Mensdorff ajánlatát Smuts, a Lloyd George-tól kapott instrukcióknak megfelelően, határozottan elhárította, mondván, hogy most az Osztrák-Magyar Monarchiáról van szó.

Szóba kerültek természetesen területi kérdések is. Smuts rákérdezett arra, hogy milyen rugalmas megoldások képzelhetők el a Monarchia részéről azon államok ügyében, amelyeknek a szövetségesek korábban különböző ígéreteket tettek, így Szerbia, Románia és Olaszország esetében. Tárgyalópartnere szerint Szerbia nem jelentett komolyabb problémát, s arra a felvetésre, miszerint esetleg célszerű lenne Bosznia-Hercegovinát a szerbeknek adni, s ezzel tengeri kijáratot biztosítani nekik, nem mondott nemet. Románia említésére viszont Mensdorff „kissé izgatott” lett, s kijelentette: „Romániával végeztünk, semmit sem teszünk ennek az áruló államnak az érdekében, Magyarország pedig egyébként sem hajlandó egy zsebkendőnyi terület átadására sem.”⁶⁵ A beszámolóból kiderül, Mensdorff azt az állítást is megkockáztatta, hogy Erdélynek csak egy kis részén élnek románok – Smuts ezzel nem kí-

⁶¹ ARDAY (2009): 14-15; CALDER (1976): 124. (Drummond már februárban készített egy olyan memorandumot, amely számolt a Monarchia fennmaradásával.)

⁶² LLOYD GEORGE (II): 1480.

⁶³ LLOYD GEORGE (II): 1482.

⁶⁴ ZEMAN (1971): 160.

⁶⁵ LLOYD GEORGE (II): 1484. („When, however, I came to Roumania he became somewhat excited and said that Roumania was finished and that they would do nothing for that treacherous State, and Hungary would refuse to surrender an inch of territory [...].”)

vánt vitatkozni, válaszában csak arra utalt, hogy Bukovina és Besszarábia jelentős részén viszont román többség van, érdemes tehát mérlegelni a románok egy államba való tömörítését, az Osztrák-Magyar Monarchiának pedig érdekében áll jó kapcsolatot kialakítani Romániával. Mensdorff ehhez csak annyit fűzött hozzá, hogy Bukovina más eset, mint Erdély, és reméli, nem lesz olyan javaslat, amely Magyarország területének bármilyen megosztására irányul.⁶⁶

Ezután tértek rá a legnehezebb kérdésre, Olaszországra. Mensdorff megkérdezte, a britek miként képzelik el a nemzeti elv érvényesítését olyan ígéretekkel, amelyek szlávok-lakta területeket adnának az olaszoknak Dalmáciában. Emlékeztetett arra is, hogy Trieszt sohasem tartozott Olaszországhoz. Smuts – saját bevallása szerint – nem ismerte a körülményeket, azt viszont határozottan állította, hogy Trentinót mindenképp az olasz államhoz kell csatolni. Partnere válaszában arra utalt, hogy az olaszok „árulása” után nem sok hajlandóság maradt az engedményekre, amit Smuts azzal a megjegyzéssel viszonzott, hogy Olaszország viszont nem csábult volna el az árulásra, ha Ausztria nem tartana a kezében olyan területet, amely nem illeti meg. A beszámolót Smuts ezzel együtt azzal az optimista megjegyzéssel zárja, hogy megítélése szerint Ausztria kész lenne valamilyen kompromisszumos megoldásra, még ha Mensdorff ezt *expressis verbis* nem is mondta ki. Az a benyomás alakult ki benne, hogy Ausztria „engedékeny hangulatban” („in an accomodating mood”) van.⁶⁷

A visszatekintő történész nem könnyen érti meg, mire is alapozta Smuts ezt az optimista értékelést, hiszen a kulcskérdésekben Mensdorff nem tett semmiféle ígéretet. A diplomata reakciójából Lloyd George is leszűrte azt a következtetést, hogy „az adott időpontban” a Monarchiával való különbéke „nem jöhetett szóba”.⁶⁸ Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a Smuts-beszámolóhoz fűzött megjegyzésében kiemelte: 1917 decemberében „nem terveztük az Osztrák Birodalom teljes felosztását.”⁶⁹ Konstruktívnak tartotta viszont Mensdorffnak azt a javaslatát, hogy az antant jelölje meg pontosan a hadicéljait. Ez indította őt arra, hogy 1918. január 5-én, a szakszervezetek képviselői előtt egy nagy ívű beszédben foglalja össze Nagy-Britannia katonai és politikai céljait. A jelentős nemzetközi visszhangot keltő beszédet – fontosságára tekintettel – a memoár mellékletként teljes egészében közli, s a következő megállapítást olvashatjuk benne. „Wilson elnökkel egyetértve Ausztria-Magyarország feldarabolása nem tartozik háborús céljaink közé...”⁷⁰ Korábban is vallott felfogásával összhangban tehát Lloyd George nem kívánta

⁶⁶ LLOYD GEORGE (II): 1484.

⁶⁷ LLOYD GEORGE (II): 1485.

⁶⁸ Uo. 1489.

⁶⁹ Uo. 1489.

⁷⁰ LLOYD GEORGE: *The Peace Declaration, Appendix II*. IN: LLOYD GEORGE (II): 1514. („the break-up of Austria-Hungary is no part of our war aims”.)

a Monarchiát letörölni a kontinens politikai térképéről.⁷¹

Bár e beszéd is hangsúlyozta a birodalmat alkotó nemzetek önkormányzatának nélkülözhetetlenségét, a Monarchia föderalizálásának szükségességét, az idézett megállapítás azonnal kiváltotta a *New Europe* - kör felzúdulását.⁷² A beszéd után Bécs jelezte, hogy újra tárgyalna Londonnal, s Lloyd George ismét Smuts-ot, és az őt decemberben Genfben elkísérő Philip Kerrt küldte Svájcba.⁷³ Március 9-én érkeztek meg Bernbe – az időbeli késedelemben nagy szerepe volt a Béccsel való egyezkedést ellenző Foreign Office időhúzásának. Eközben azonban a német propaganda által befolyásolt Osztrák-Magyar Monarchia álláspontja ismét módosult: a Bécsset képviselő Alexander Skrzynski báró gyakorlatilag semmire sem kapott felhatalmazást Czernintől. Az utóbbi ekkor már a márciusi német nyugati offenzíva sikerében reménykedett, s – felettébb könnyelműen – április 2-án azzal büszkélkedett a bécsi városháza, hogy a franciák béketárgyalásokat kértek tőle. Erre a felmérgesedett George Clemenceau bosszúból nyilvánosságra hozta Károly március 24-én írott, különbékét kezdeményező levelét.⁷⁴ A bombaként robbanó hír kiszolgáltató helyzetbe hozta az Osztrák-Magyar Monarchiát, Károllyal Canossát járatott Vilmos császár előtt és véget vetett a tárgyalásoknak.⁷⁵ Lloyd George megegyezési kísérlete, amely segítséget ígért a Monarchia megőrzésére, teljes kudarcot vallott, „helyzetbe hozta” a *New Europe*-kört, s ezzel meg is pecsételte a többre érdemes dunai birodalom sorsát. Amellyel kapcsolatban Lloyd George eltűnődött a memoárjában: talán másként, kedvezőbben alakul Európa sora, ha sikerül megkötni a különbékét és Közép-Európában fennmarad egy soknemzetiségű államalakulat...⁷⁶

⁷¹ A megelőző napon, a január 4-i kormányülésen pedig *expressis verbis* kijelentette: „Kíváncsnak tekintjük egy erős Ausztria létezését.”. Idézi: ARDAY (2009): 18.

⁷² Részletesebben ld.: Z. A. B. ZEMAN: *The Break-Up of the Habsburg Empire, 1914-1918*. Oxford University Press, London, 1961. 179-190.

⁷³ Fest csak Kerr kiküldéséről beszél, a *War Memoirs* szerint Smuts is ott volt. FEST (1978): 202; LLOYD GEORGE (II): 1500-1501.

⁷⁴ Zeman szerint Czernin nem tudott a levél pontos tartalmáról. ZEMAN: *A Diplomatic History*, 133. Czernin eljárása „iszonyú baklövésnek bizonyul” – írta 1918. április 13-i naplóbejegyzésében az előző közös külügyminiszter, Burián, aki „bennfentessége” ellenére maga sem tudott semmit a különbéke-akcióról. Ld.: *Báró Burián István naplói, 1907-1922*. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárának Forráskiadvány Sorozata 1. (sorozatszerk.: HORVÁTH Erzsébet – TENKE Sándor), Budapest, 1999. 223. Smuts erősen hibáztatta Clemenceau-t.

⁷⁵ ROMSICS (1996): 284.

⁷⁶ LLOYD GEORGE (II): 1502.